

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

Son 8 Jild 4
2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 8 (4) - 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

Турсунов Равшан Нормуратович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Холикулов Ахмаджон Боймаҳамматович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Габриэльян Софья Ивановна – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий Университети.

Саидов Сарвар Атабулло ўғли – катта илмий ходим, Имом Термизий халқаро илмий-тадқиқот маркази, илмий тадқиқотлар бўлими.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Насирходжаева Дилафруз Сабитхановна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Остонокулов Азамат Абдукаримович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент молия институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Ҳожаев Азизхон Саидалоҳонович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Фарғона политехника институти

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Саидова Камола Усканбаевна – фалсафа фанлари доктори, “Tashkent International University of Education” халқаро университети;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Ўроқова Ойсулв Жамолиддиновна – фалсафа фанлари доктори, доцент, Андижон давлат тиббиёт институти, Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси мудири;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳасанов Шавкат Аҳадович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Бахронова Дилрабо Келдиёровна – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Мирсанов Ғайбулло Қулмуродович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Аҳмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Каюмова Насиба Ашуровна – педагогика фанлари доктори, профессор, Қарши давлат университети;

Тайланова Шохидат Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент;

Жуманиёзова Муҳайё Тожиевна – педагогика фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Ибрахимов Санжар Урунбаевич – педагогика фанлари доктори, Иқтисодиёт ва педагогика университети;

Жавлиева Шахноза Баходировна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети;

Бобомуротова Латофат Элмуродовна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Шамшетова Анжим Караматдиновна – психология фанлари доктори, доцент,

Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабобевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси.

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Бегамова Насиба Холмурзаевна</i> МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА АГРАР СОҶА ХОДИМЛАРИНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШДА ХАЛҚАРО ҲАМКОРЛИКНИНГ РОЛИ (ЎЗБЕКИСТОН ЖАНУБИЙ ВИЛОЯТЛАРИ МИСОЛИДА)	11-19
<i>Насиратдинов Сапар Жеткербай-улы</i> ЭТНОГРАФИК ТАДҚИҚОТЛАРДА ФОТОГРАФИЯНИНГ ЎРНИ	20-25
<i>Нарманов Феруз Асфандиёрович</i> ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ЖАЛОЛИДДИН МАНГУБЕРДИ ҲАЁТИ ВА ФАОЛИЯТИНИНГ ЎҚИТИЛИШИ	26-30
<i>Rustamov Ixomidin</i> “O‘ZBEKISTON - 2030” STRATEGIYASI – XALQ STRATEGIYASI (YANGI O‘ZBEKISTON TARIXI)	31-34
<i>Normo‘minov Aziz</i> O‘ZBEKISTONLIK SPORTCHILARINING PARAOLIMPIYAMUSOBAQALARIDAGI ISHTIROKI	35-39
<i>Turdiboyeva Gulmira</i> VOYAGA YETMAGANLAR HUQUQBUZARLIGIGA QARSHI KURASH BO‘YICHA TARG‘IBOTLAR SAMARASI	40-44
<i>Xamidova Shoira Rasulovna</i> PARASPORT TURLARI VA ULARNING QONUNIYATLARI	45-51
<i>Ахмедов Жасурбек Зокиржонович</i> МАДАНИЯТШУНОСЛИК ВА НОМОДДИЙ МАДАНИЙ МЕРОС ИЛМИЙ-ТАДҚИҚОТ ИНСТИТУТИ ФАОЛИЯТИ ТЎҒРИСИДА	52-54

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Raximov To‘xtabek Jumaboyevich</i> KICHIK BIZNES KORXONALARINING EKSPORT SALOHİYATINI OSHIRISHGA TA‘SIR QILUVCHI OMILLAR TAHLILI	55-60
<i>Allaberganov Xushnud Allaberganovich</i> TASHQI SAVDO SALOHİYATINING MINTAQA IQTISODIYOTIDA TUTGAN O‘RNI	61-68
<i>Амбарцумян Анастас Алексеевич</i> МЕЖДУНАРОДНЫЕ ТРАНСПОРТНЫЕ КОРИДОРЫ: СИНЕРГЕТИЧЕСКАЯ ВЫГОДА И ПОИСК РЕШЕНИЯ НЕПРОСТЫХ ЗАДАЧ	69-81
<i>Baqoeva Dilfuza</i> SANOAT KORXONALARIDA SOTUV TIZIMINING OLIV BORILISHI, MOHIYATI VA YO‘NALISHLARI	82-86
<i>Adilov Mirkomil Miralimovich</i> TIJORAT BANKLARI KREDIT QO‘YILMALARINING MANBALARINI TAKOMILLASHTIRISH	87-93

<i>Donayev Sheroli Burxonovich</i> DON MAHSULOTLARI KORXONALARIDA RIVOJLANTIRISH ASCENT STRATEGIYASINING AHAMIYATI	94-101
<i>Kaxarov Jasur Abulqosimovich</i> ГАСТРОНОМИЯ ТУРИЗМИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ТАШКИЛИЙ-ИҚТИСОДИЙ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	102-109
<i>Rahmonov Shuxrat Shavkatovich</i> ТУРИСТИК МАҲСУЛОТ ДИВЕРСИФИКАЦИЯСИНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ	110-117
<i>Sherov Alisher Bakberganovich</i> OLIY TA'LIM MUASSASALARINI MOLIYALASHTIRISHNING HUQUQIY ASOSLARI	118-129
09.00.00 – FALSAFA FANLARI	
<i>Tag'oyeva Dilnavoz Narziqulovna</i> МАНМУДХО'JA БЕЎБУДИЙ МА'РИФАТПАРВАРЛИК Г'ОЯЛАРИ ВА УЛАРИНИНГ ИЖТИМОИЙ- АХЛОҚИЙ МУНОСАБАТЛАРДАГИ КОНСТРУКТИВ МОҲИЯТИ	130-135
<i>Muhamedov Asror</i> G'ARB RENNESANSIGA TURTKI BO'LGAN OMILLAR	136-145
<i>Aripova Zulfiyaxon Salijanovna</i> HOZIRGI ZAMONDA ETIKA VA ESTETIKANI O'QITISHNING AMALIYIJTIMOIY AHAMIYATI	146-151
<i>Abdumalikov Abdulatif Abidjanovich</i> INSONNING TABIATGA NOOSFERAVIY MUNOSABATINI YUKSALTIRISH ZARURIYATI	152-156
<i>Xolmatov Uchqunjon Xamidullayevich</i> AXBORIY-PSIXOLOGIK VA MADANIY TAHDIDLAR SHAROITIDA MILLATLARARO TOTUVLIK VA HAMJIHATLIKNI TA'MINLASHNING TA'LIMIY-TARBIYAVIY VAZIFALARI	157-162
<i>Shonazarov Jamshid Shuxratovich</i> ЖАДИДЛАР ҒОЯЛАРИ ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН СТРАТЕГИЯСИ БИЛАН ҲАМОҲАНГ	163-168
<i>Ho'janova Tamara Jo'raevna</i> YANGI O'ZBEKISTONDA YOSHLARINI AXBOROT URUSHI DAVRIDA MAFKURAVIY TAJOVUZLARDAN ASRASH OMILLARI	169-174
<i>Quchqorov Javlon Suyundik o'g'li</i> MILLIY G'OYA VA DEMOKRATIK O'ZGARISHLAR DIALEKTIKASIGA MADANIY HODISALAR SIFATIDA QARASH	175-179
<i>Muxtorova Tutixon</i> GLOBALLASHUV JARAYONLARIGA FALSAFIY YONDASHUVLARNING O'ZIGA XOS JIHATLARI	180-186
<i>Rahmonova Mavluda Abdusamadovna</i> ABDURAUFIY FITRATNING "OILA" ASARIDA JAMIYAT MA'NAVIY-AXLOQIY RIVOJIGA DOIR QARASHLARI TAHLILI	187-194

<i>Pirnazarov Nurnazar</i> TANA, RUX VA MA'NAVİYATNING INSON BORLIG'IDAGI AKS ETISHINING FALSAFIY TAHLILI.....	195-201
<i>Ismailov Dilshod Baxriddinovich</i> DAVLAT FUQAROLIK XIZMATCHILARI FAOLIYATI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING MA'NAVİY-AXLOQIY SEGMENTI:KOMPARATIV YONDASHUV	202-209
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Yuldoshova Shaxnoza Azimboyevna</i> RAY BREDBERI VA ISAJON SULTON ASARLARIDA MA'RIFATPARVARLIK MOTIVLARI TALQINI	210-216
<i>Bozorbekov Ahmadbek</i> O'ZBEK TERMINOLOGIYASIDA TEXNIK, ZAMONAVIY LOGISTIKA SOHASIDAGI TERMINLARNING YASHALISH MODELLARI VA PARADIGMATIKASI	217-230
<i>Xamrayev Fozilbek Yo'ldoshevich</i> ZAMONAVIY O'ZLASHMALARNI MILLIYLASHTIRISHDA O'ZBEK TILINING TARIXIY ZAXIRA MANBALARIDAN FOYDALANISH	231-236
<i>O'tebaeva Dilbar</i> TURKIY TILLARGA UMUMIY BO'LGAN EKOLOGIK ATAMALAR	237-242
<i>Asqarova Shaxnoza Kamolidinovna</i> EPIK KLISHELAR HAMDA ULARNING INGLIZ VA NEMIS TILLARIDAGI TALQINI ("ALPOMISH" DOSTONI MISOLIDA)	243-247
<i>Kadirova Zaynab Bakoyevna</i> INGLIZ TILIDAGI REKLAMANING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI	248-252
<i>Allaberganova Nilufar Matnazar qizi</i> QOFIYA ASOSLARIDAGI MATNLARNING LINGVOKOGNITIV XUSUSIYATLARI	253-256
<i>Nabiyeva Rushana Jamol qizi</i> OZIQ-OVQAT MAHSULOTLARI NOMLARI LEKSIK-SEMANTIK GURUHINING MA'NOVIY GURUHLARI VA ULARDA YANGI O'ZLASHMALARNING ISHTIROKI HAQIDA	257-262
<i>To'rayeva Iroda Sheramatovna</i> FOLKLORIZMLAR TIZIMIDA ETNOGRAFIK FOLKLORIZMLARNING O'RNI VA SPETSIFIKASI	263-268
<i>Qodirova Munisa Erkinjon qizi</i> BADIY MATNDA QO'LLANILGAN SAN'ATGA OID TERMINLARNING LEKSIK TIPOLOGIYASI (INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI MISOLIDA)	269-272
<i>G'aniyeva Nozanin G'ayratovna</i> MARKAZIY OSIYODA JADID AYOLLARINING PATRIARXAL TUZILMALAR VA MUSTAMLAKACHILIK ZULMIGA QARSHI CHIDAMLILIGI VA QARSHILIGI	273-277
<i>Zaripova Dilfuza Baxtiyorovna</i> TURKIY ADABIYOTDA "IBROHIMI ADHAM" QISSALARI TAHLILI	278-284
<i>Eshniyazova Maysara Beknazarovna</i> ALISHER NAVOIYNING "ARBA'IN" ASARIDAGI HADISLAR BAYONIDA G'OYAVIY-BADIY IFODA MUKAMMALLIGI	285-292
<i>Raxmonova Dildora Mirzakarimovna</i> O'ZBEK JADID ADABIYOTIDA OVRUPO MADANIYATI TALQINI	293-298

12.00.00 – YURIDIK FANLAR*Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna*

MARKAZIY OSIYO DAVLATLARI HUQUQIY TIZIMLARIDA KODEKSLASHTIRISH

JARAYONINING AYRIM NAZARIY-HUQUQIY MASALALARI 299-306

Узакова Гўзал Шариповна

ШАҲАРЛАР ВА БОШҚА АҲОЛИ ПУНКТЛАРИДА АТРОФ МУҲИТНИ МУҲОФАЗА

ҚИЛИШНИНГ ЭКОЛОГИК-ҲУҚУҚИЙ ТАЛАБЛАРИ 307-325

Пулатова Нодирахон Собиржонова

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ УСТРАНЕНИЯ СУДЕБНЫХ ОШИБОК В ОБЕСПЕЧЕНИИ

ПРАВ ЧЕЛОВЕКА 326-332

Nizamatdinov Kayrat Keunimjaevich

MOBIL ALOQA XIZMATI KO'RSATISHDA MILLIY ALOQA OPERATORLARINING FAOLIYATINI

HUQUQIY TARTIBGA SOLISHNI TAKOMILLASHTIRISH 333-341

Абдурахманова Нодирахон

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В

ОНЛАЙН АРБИТРАЖАХ: МЕЖДУНАРОДНЫЕ И НАЦИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ 342-345

Vokiyev Jahongir Nurmatjon o'g'li

TA'LIM OLISH HUQUQINING GENEZISI HAMDA UNING YURIDIK TABIATI 346-356

Madiyev Faxriddin Xoshim o'g'li

SHAXSIY HAYOT DAXLSIZLIGI HUQUQINI TA'MINLASH MASALALARI 357-368

Утапов Фурқат

ИНДИВИДУАЛЛАШТИРИШ ВОСИТАСИ СИФАТИДА ТОВАР БЕЛГИСИНИНГ ҲУҚУҚИЙ

МАҚОМИ 369-374

Dilboboyev Nozimbek Shavkat o'g'li

XALQARO VA MILLIY DARAJADA INVESTITYA QONUNCHILIGINING RIVOJLANISH

TENDENSIYASI 375-381

Назарова Марҳабо

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА И РАЗВИТИЕ ЖЕНСКОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В

УЗБЕКИСТАНЕ 382-386

Абулхайров Рустамхон Ибодуллаевич

ПОРТЛАШ СОДИР БЎЛГАН ЖОЙНИ КЎЗДАН КЕЧИРИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА ЎТКАЗИШ

МАСАЛАЛАРИ 387-400

Абдусамиева Дилрабо Абдувахоб кизи

ВОПРОСЫ РЕСОЦИАЛИЗАЦИИ БЫВШИХ ОСУЖДЕННЫХ В НЕКОТОРЫХ

МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТАХ..... 401-406

Abdikhakimov Islombek

LEGAL RELATIONS AND STAKEHOLDERS IN QUANTUM TECHNOLOGIES REGULATION: A

COMPREHENSIVE ANALYSIS OF GOVERNANCE FRAMEWORKS 407-412

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI*Djabbarova Nilufar Baxtiyarovna*

TALABA-QIZLARDA LIDERLIK SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHDA FALSAFIYPEDAGOGIK

YONDASHUVLARNING ROLI 413-417

<i>Mamatqosimov Jahongir Abirqulovich</i> BO'LAJAK REJISSYORLARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI ADABIY ASARLAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISHDA DEBYUT MASHG'ULOTLARINING AHAMIYATI	418-423
<i>Kurbanova Shukurjon Yeldashbayevna</i> HOFIZ XORAZMIY DIDAKTIK QARASHLARINI O'RGANISHNING HOZIRGI HOLATI	424-429
<i>Ismoilova Shodiyaxon Xusanboy qizi</i> NEMIS TILIDAN KEYIN INGLIZ TILI O'RGANISH JARAYONIDA FONETIK INTERFERENSIYANI YUZAGA KELTIRUVCHI OMILLAR	430-435
<i>Salimov Ma'ruf Eshdovlat o'g'li</i> O'QUVCHILARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	436-439
<i>Палванова Умида Бахрамовна, Тургунов Собитхон Ташпулатович, Якубова Азада Ботировна</i> ОРГАНИЗАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ ОБУЧЕНИЕМ СТУДЕНТОВ НАВЫКАМ ОКАЗАНИЯ ПЕРВОЙ ПОМОЩИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СИСТЕМНОГО ПОДХОДА	440-444
<i>Rasulova Fotima Farxotovna</i> O'QUVCHILARNI IJODIY FIKRLASHGA YO'NALTIRISHNING NAZARIY VA USLUBIY YO'NALISHLARINING ILMIY TAHLILI.....	445-450
<i>Saidxo'jayev Muhammadxo'ja Ma'rufxo'ja o'g'li</i> YOSHLARNI MA'NAVIY-MA'RIFIY TARBIYALASHDA IJTIMOY - PEDAGOGIK OMILLAR VA ULARNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI.....	451-456
<i>Utepbergenov Aydos Janabayevich</i> SAHNA NUTQI O'QITISHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI	457-461
<i>Nozima Muqimovna Hamdamova</i> MAJBURIY FANLARDAN TALABLARNING KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA GRAFIK DASTURLARIDAN FOYDALANISH.....	462-467

Received: 30 July 2024
Accepted: 5 August 2024
Published: 15 August 2024

Article / Original Paper

USE OF HISTORICAL RESOURCES OF THE UZBEKI LANGUAGE IN THE NATIONALIZATION OF MODERN BORROWING WORDS

Khamrayev Fozilbek

Doctoral student of Karshi State University

E-mail: Xamrayev-fozil@mail.ru

Abstract. This article is devoted to the role of historical words in language development. It is emphasized that knowing the etymology of a word is important in defining its value. Also, the article discusses the use of historical words in the nationalization of new acquisitions, analyzes several words found in historical sources, and gives recommendations on their use instead of relevant foreign words.

Key words: old words, historical words, archaism, etymology, nationalization, neologism, foreign words, scientific terms.

ZAMONAVIY O'ZLASHMALARNI MILLIYLASHTIRISHDA O'ZBEK TILINING TARIXIY ZAXIRA MANBALARIDAN FOYDALANISH

Xamrayev Fozilbek Yo'ldoshevich

Qarshi davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqola tarixiy so'zlarning til taraqqiyotidagi o'rniga bag'ishlangan. Unda so'zning qadr-qiyamatini belgilashda uning etimologiyasidan boxabar bo'lish muhim ahamiyat kasb etishi urg'ulangan. Shuningdek, maqolada tarixiy so'zlardan yangi o'zlashmalarni milliyashtirishda foydalanish xususida fikr yuritilgan va tarixiy manbalarda uchraydigan bir qancha so'zlar tahlil qilinib, ularni tegishli xorijiy so'zlar o'rnida qo'llash bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: eski so'zlar, tarixiy so'zlar, arxaizm, etimologiya, milliyashtirish, neologizm, xorijiy so'zlar, ilmiy atamalar.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4I8Y2024N32>

Kirish. Biror narsa-buyum, makon-zamon, urf-odat yoki hodisa kabilar odatda uzoq o'tmishga daxldor bo'lib, biror shaxs yoki millat shonli va ayanchli tarixining guvohi sifatida eslanib, qadrlanib kelayotgan ekan, tabiiyki, u o'z sohiblari uchun muhim qadriyatga aylanadi. Til fenomeni haqida ham shubhasizki, xuddi shunday tasavvur qilish to'g'ri bo'ladi. Xo'sh, o'zbek xalqi o'zining muhim qadriyatlari qatoridagi o'zbek tilining o'tmishi, kechmishi, buguni va taraqqiyoti haqida qanaqa ijobiy va salbiy xulosalarga ega? Uning tadrijiy taraqqiyotidagi shiddatli va og'ir sinovlar uning til tabiatiga qanchalik ta'sir eta oldi?

Tan olish kerakki, bugungi avlod nazdida o'zbek tilining yangi tushunchalarni nomlash, o'zlashma neologizmlarni milliyashtirish borasidagi imkoniyatlari yetarli darajada yuqori emas. Ayrim toifadagi kishilar tasavvurida yangi nomlar faqat o'zga tillardan kirib keladi, ayrimlar uchun esa qaysi tushunchani qaysi tilga mansub nom bilan atash umuman

ahamiyatsiz. Bunday qarashlarning paydo bo'lishiga, asosan, o'zbek tilining tarixi, umuman, so'zning tarixi, etimologiyasidan bexabarlik sabab bo'ladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. O'zbek tilining tarixiy leksikasi juda boy zaxiraga ega. Bir qancha tilshunos olimlar tomonidan o'zbek tilining tarixiy imkoniyatlarini aks ettiruvchi nodir asarlar tadqiq va tabdil qilingan. Buyuk jadid ma'rifatparvarlaridan biri bo'lgan Fitrat eski turkiy til namunalarini tadqiq qilib, o'zbek tilining yangi nomlar yaratishdagi imkoniyatlari yuqori ekanligini ta'kidlaydi. Bundan tashqari, S.Mutallibov, B.To'xliyev, A.Rustamov, B.Bafoyev, Q.Sodiqov, O.Usmonov kabi olimlar o'zbek tili tarixini o'rganishga ulkan hissa qo'shishgan.

To'g'ri, eskirgan, til egalari xotirasidan deyarli o'chib ketgan so'zlarni muloqotga qayta olib kirish oson emas. Ayniqsa, ularni tilda yangi paydo bo'lgan tushunchalarni ifodalashga safarbar etish yana-da mushkul. Chunki eskirgan so'zlar tilda ularga ehtiyoj qolmaganligi yoki ularning o'rnini boshqa so'zlar egallaganligi tufayli tabiiy ravishda o'z faoliyatini to'xtatadi. Yangi tushuncha va so'zlar esa zamon talablariga mos bo'lgan yangicha yondashuvni talab etadi. Akademik Azim Hojiyev ham leksikaning eskirgan so'zlarni ishga solish yo'li bilan boyishini boshqa yo'llar, masalan, so'z yasash, o'zga tillardan so'z o'zlashtirish kabi yo'llariga nisbatan uncha aktiv (faol) bo'lmagan holat deb baholaydi [1; 150]. Shunga ko'ra, eskirgan so'zlarni o'zbek tili leksikasini boyituvchi yasama so'zlar, shevaga oid so'zlardan keyingi muhim manba sifatida e'tirof etish mumkin.

Muhokama va natijalar. Muayyan so'zning aslan qaysi til (manba)ga mansub ekanligi, taxminan qaysi davrda paydo bo'lgani va qanday ma'no evrilishlarini boshdan kechirganini bilish, albatta, barcha uchun qiziq. Bular haqida qisman bo'lsa-da boxabar bo'lish kishini umri davomida foydalanib kelayotgan so'zlarga bee'tibor bo'lmaslika undaydi.

O'zbek tilidagi *kolbasa, shashlik, yogurt, stakan, kirpich, tovar* kabi so'zlar ruscha o'zlashmalar sifatida e'tirof etiladi. Uzoqroq o'tmishga nazar tashlanganda esa ularning aslan turkiy tillarga mansub ekanligi oydinlashadi. Xususan, *kolbasa* so'zining etimologiyasi shunday: Azaldan turkiy xalqlar chorvadorlik bilan kun kechirgan. Shu bois ularning oshxona madaniyatida go'shtli taomlar ko'p tayyorlangan. Ana shunday taomlardan biri qoramol, ot, qo'y va boshqa hayvonlarning ichagiga go'sht-yog' tiqib, qaynatib pishirilgan. Demak, ichakka qo'l bilan go'sht-yog'ni bosib-tiqib tayyorlanadigan yegulik *qo'lbasti* deyilgan. O'zaro oldi-berdi jarayonlarida yoki mehmondorchilik paytida ruslar ham bu yegulikni ko'rgan yoxud yegan bo'lishi tabiiy. Shu tarzda ayni taom rus oshxonasiga, *qo'lbasti* so'zi rus tiliga kirib borgan. Rus tilda **q** tovushi bo'lmagani sababli o'z tillariga moslab *kolbasa* deb atay boshlaganlar. Keyinchalik ruslar kolbasa tayyorlashning yangi-yangi usullarini, o'zbeklar qazi, hasip pishirishni o'rgandilar. XX asrning ikkinchi yarmidan *qo'lbasti* degan so'zimiz *kolbasa* bo'lib tilimizga qaytib keldi [2]. Maks Fasmerning "Rus tilining etimologik lug'ati"dagi mazkur so'z haqidagi ma'lumotlar buni tasdiqlaydi [3; 286].

Tamojnya so'zi o'zbek tiliga rus tilidan o'zlashib, mustaqillikkacha bo'lgan davrda faol ishlatilgan. Mustaqillikdan so'ng boshqa bir qancha ruscha o'zlashmalar qatorida milliy nom – *bojxona* so'zi bilan almashtirilgan. *Таможня* so'zining kelib chiqishi turkiy tillardan VII – XV asrlar oralig'ida rus tiliga o'zlashgan *tamg'a* (тамъга) so'ziga borib taqaladi. Bu so'z rus tilida o'sha davrlarda ikki ma'noga ega bo'lgan: 1) "muhr", 2) "tatarlardan olinadigan soliq turi". Keyinroq *тамъга* asosida *таможник* (tatar soliq yig'uvchisi) va *таможня* so'zlari yuzaga kelgan [4; 18].

Umuman, har bir soʻzning oʻtmish bilan bogʻliq oʻz “sarguzashti” bor, har biri oʻzi mansub xalqning madaniyati va turmush tarziga oid kichik bir boʻlak (detal)ni oʻzida aks ettiradi. Lekin, tabiiyki, jamiyat hayotidagi oʻzgarishlar, yangilanishlar tilda yangi nomlarning paydo boʻlishiga, shuningdek, koʻplab soʻzlarning eskirib, isteʼmoldan chiqishiga sabab boʻladi. Bu holat kishilar oʻrtasidagi muloqot jarayoniga deyarli taʼsir qilmasa-da, tilning zamonlar (oʻtmish, hozir, kelajak)ni bir-biriga boʻgʻlash vazifasiga jiddiy xavf tugʻdirishi mumkin. Shuning uchun tilda paydo boʻlgan boʻshliqlarni toʻldirishda mavjud soʻzlar, jumladan, eskirgan soʻzlardan samarali foydalanish tilning barqaror rivojlanishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Eskirgan soʻzlar (eskirmalar)dan hozirgi oʻzbek adabiy tilida, asosan, quyidagi ehtiyoj va maqsadlarga koʻra foydalaniladi:

- 1) oʻtmish voqealariga bagʻishlangan badiiy asarlarda oʻsha davrga xos muloqot muhitini aniqroq namoyon etish uchun;
- 2) muayyan sabablarga koʻra tildan majburan siqib chiqarilgan soʻzlar (arxaizmlar)ni “tiriltirish”, yaʼni qayta tiklash uchun;
- 3) tildagi leksik boʻshliqlarni toʻldirish va yangi oʻzlashmalarni milliyashtirish uchun;
- 4) uslubiy maqsadlarda, yaʼni oʻzari yaqin tushunchalarni bir-biridan farqlash ehtiyojiga koʻra.

Oʻzbek tilidagi xorijiy soʻzlarni milliyashtirishga qaratilgan dastlabki saʼy-harakatlar rus bosqinidan soʻng (XIX asr oxiri – XX asr boshlari) boʻy koʻrsata boshlagan. Bunga rus tili orqali qisqa vaqt davomida juda koʻp miqdordagi yangi soʻzlarning kirib kelgani sabab boʻlgan. Qabul qiluvchi til bunday yirik hajmdagi yot soʻzlar oqimini “hazm qilish”ga qiynalgan. Tilshunos olim Nizomiddin Mahmudovning quyidagi fikrlari mazkur voqelikni ravshan ifodalaydi: “Bu jarayonlar [chetdan soʻz kirib kelishi]ning muayyan meʼyor doirasida boʻlishi tabiiy bir holat sifatida qaralgan, meʼyordan ortib ketishi esa begona tilning soʻz bosqini ostida qolgan jamiyatning hamiyatini ogʻrintirgan. Shuning uchun ham madaniyatli-maʼrifatli jamiyatning hech bir ongli aʼzosi bunday jarayonlarga aslo befarq qaragan emas” [5; 4].

Bu davrda yangi xorijiy soʻzlarni milliyashtirish uchun oʻzbek tilining faol soʻz yasash modellaridan tashqari oʻrni bilan eskirgan soʻzlarga ham murojaat etilgan. Xususan, *uchquch* (*аэроплан, самолёт* soʻzlari oʻrnida), *haydaguchi* (*шофер* oʻrnida), *bojxona* (*таможня* oʻrnida), *devonxona* (*министерство* oʻrnida), *kasalxona* (*больница, амбулатория* soʻzlari oʻrnida), *yotoqxonayotoq* (*общежитие* oʻrnida), *yigʻin* (*митинг, съезд* soʻzlari oʻrnida), *boʻlma* (*купе* oʻrnida), *uyushma* (*общество* oʻrnida), *sanchqu* (*вилка* oʻrnida), *tomoshabogʻ* (*парк* oʻrnida) kabi koʻplab yangi milliy yasalmalar tegishli ruscha oʻzlashmalar oʻrnida yoki ularga sinonim sifatida qoʻllangan boʻlsa, *poiyib* (*помощник, заместитель* soʻzlari oʻrnida), *fuqaro* (*подданные, жители, народ* soʻzlari oʻrnida), *vazir* (*министр* oʻrnida), *daqiqqa* (*минута* oʻrnida), *unsur* (*элемент* oʻrnida), *shuʼba* (*отделение* oʻrnida) *tanugʻ* (*свидетель* oʻrnida) [6; 284] kabi bir qancha eskirgan soʻzlarning maʼnosi maxsuslashtirilib, yangi oʻzlashmalarga muqobil sifatida foydalanilgan.

XX asrning 20-yillarida yot soʻzlarni milliyashtirishga qaratilgan intilishlar yangi bosqichga koʻtarildi. Tilimizni ishlashga kirishgan “Chigʻatoy gurungi” aʼzolari dastlab unutilgan turkiy soʻzlarni tiklashga harakat qildilar. Natijada 20-yillar matbuotida *ochun*, *oʻksiz*, *chekchak*, *eksik*, *yozoq*, *emgak* kabi arxaik soʻzlar uchray boshladi [7; 14]. Koʻplab jadid maʼrifatparvarlari singari Fitrat ijodida ham bir qancha eskirgan soʻzlar (*cherik*, *doʻlob*, *ochun*, *osigʻsiz*, *chogʻir*, *tuzuk* kabi)ning qoʻllanganini kuzatish mumkin.

Do'lob so'zini Fitrat *shkaf* so'zi o'rnida qo'llagan: "Kunduz. Nuriddinxonning ish uyi, kitob bilan to'la ikki do'lob..." [8; 23] Alisher Navoiy asarlarida ham bu so'z ayni ma'noda *dulob* shaklida uchraydi [9; 201].

Ochun so'zi (eskirmasi) dan Fitrat *dunyo* so'zi o'rnida foydalangan:

"Zulayho. Butun Hind ulusi chin bir iymon bilan anglizlarni quvmoq istasaydilar, anglizlar bu kungacha quvilg'an bo'lar edilar: negaki, ochunda iymondan yoritg'uchiroq bir narsa yo'qdir". [8; 38] Bu so'zdan o'tmishda Mahmud Koshg'ariy [10; 43], Ahmad Yugnakiy [11], Alisher Navoiy [9; 492] kabi adiblar o'z asarlarida foydalangan.

Fitrat, Elbek kabi ma'rifatparvarlarning asosiy maqsadi o'zbek tilini nafaqat ruscha so'zlardan, balki arabcha va fors-tojikcha so'zlardan ham tozalash, o'zbek tilining o'z ichki imkoniyatlarini ishga solish, shuningdek, lozim o'rinlarda qardosh tillar sanalgan turk, ozarbayjon, tatar tillaridan foydalangan holda sof milliy til yaratish edi. Bu haqda Fitrat shunday deydi: "Emdi biz chin tilimizga yetmak uchun sheva [bu yerda milliy til ma'nosida] dan birisini yo'q qilmoq kerak emas. Balki uchovi (o'zbekcha, usmonlicha, tatarcha) birga yashamog'i kerak. Bu uch shevadan yot so'zlarni (arabcha, porsiycha, ruscha) chiqarsak, buyuk ideyalimiz bo'lg'on "turklik"ka yetishamiz. Shuning uchun bu uchovining yashashi kerakdir" [12; 37].

30-yillarning ikkinchi yarmida mustabid hukumat tomonidan boshlangan qatag'on siyosati milliy manfaatlar ildiziga bolta urdi. Ko'plab ziyolilar qatorida o'zbek tilining milliyligi, sofligi uchun kurashgan ma'rifatparvar adiblar "millatchi" degan tamg'a bilan surgun qilindi yoki qatl etildi. Shu tariqa 40-yillardan boshlab tilda yangi paydo bo'lgan tushunchalarni nomlashda rus tilidan to'g'ridan to'g'ri olingan so'zlarga ustunlik berildi, asr boshida milliylik mezonlari asosida yaratilgan juda ko'p so'zlar siqib chiqarildi, umuman, o'zbek tilining o'z ichki imkoniyatlarini to'la namoyon etishga imkon berilmadi.

Mustaqillikning dastlabki yillaridanoq milliy til bilan bog'liq vaziyat tubdan o'zgardi, o'zbek tilining tarixiy nomlash imkoniyatlariga ko'proq e'tibor qaratila boshlandi. Shuningdek, ma'lum vaqt iste'moldan chiqib, arxaizmlar qatoridan joy olgan so'zlar qayta tiklandi. Xususan, *ma'muriyat* (*admistratsiya*), *tarkib* (*sostav*), *alifbo* (*alfavit*), *badal* (*vznos*), *foiz* (*protsent*), *shahodatnoma* (*attestat*), *fuqaro* (*grajdan*), *dorixonona* (*apteka*), *shirkat* (*kooperativ*) kabi yuzlab so'zlarni bunga misol sifatida keltirish mumkin.

Bir qator eskirgan so'zlarga yangi semalar yuklanib, zamonaviy tushunchalarni ifodalash uchun yo'naltirildi: *devon*, *madhiya*, *rayosat*, *muxolifat*, *jamo*, *toifa*, *tuman*, *bildirgi* kabi. Masalan, *devon* so'zining "Hozirda O'zbekistonda: Prezident tomonidan tuzilib, rahbarlik qilnadigan, Prezidentning samarali faoliyat yuritishini ta'minlaydigan ijro etuvchi hokimiyat idorasi" degan ma'nosi mustaqillikdan keyingi yillarda milliy davlatchiligimizni barpo etish bilan bog'liq holda neologizm sema hisoblanadi [13; 12].

Jamo so'zining ma'nolari dastlabki O'TIL (1981)da "dialektizm", "eskirgan so'z" sifatida izohlangan bo'lsa [14; 271], mustaqillikdan so'ng uning ma'no doirasi ancha kengayib, faol so'zlar qatoridan joy oldi, shu bilan birga, rus tili orqali kirib kelgan *komanda* ("muayyan sport turi bo'yicha birga harakat qilish uchun tuzilgan sportchilar guruhi") so'zini tildan surib chiqardi. Lekin *jamo* so'zining mazkur ("komanda") ma'nosi O'TILning yangi nashrlarida hozircha aks ettirilmagan.

Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asarida qo'llangan *bildirgi* so'zini dastlab rasmiy hujjat turi hisoblangan *ma'lumotnoma* so'zi o'rnida qo'llash tavsiya etilgan [15; 68]. Bu tavsiya

o'z davrida qanoatlantirilmagan bo'lsa-da, keyingi paytda *bildirgi* so'zi *ma'lumotnomadan* muayyan xususiyatiga ko'ra farqlanuvchi hujjat turi ("biror voqea, holat haqidagi yozma xabar, bayonotdan iborat ish yuritish hujjati")ni nomlash ehtiyoji bilan iste'molga kiritildi [16; 454].

Hozirgi o'zbek adabiy tilining taraqqiyotida tarixiy so'zlarning ahamiyati haqida izlanish olib borgan A.Hasanov bir qancha tarixiy so'zlardan tildagi leksik bo'shliqlarni to'ldirishda, xorijiy so'zlarni milliyashtirishda foydalanish mumkinligini ta'kidlaydi. Xususan, o'zbek tilga to'la singmagan *reyestr* (hujjatlarni jamlovchi jild) so'zini eski turkiy tilda xuddi shu ma'noda ishlatilgan *qusurg'a* so'zi bilan atash mumkin deb hisoblaydi. U, shuningdek, *palto* o'rnida Navoiy tilida mavjud bo'lgan *epkin* so'zini, *pesok* o'rnida Mahmud Koshg'ariy lug'atida mavjud bo'lgan *bag'ram* (elangan mayin qum) so'zini qo'llashni tavsiya etadi [17; 32-35].

Asosan, qoramol go'shti va oyoqlaridan tayyorlanib, sovitilgan taom jonli xalq tilida *xolodes* (ruscha *холодец* so'zidan) deb ataladi. Lekin bu so'z o'zbek adabiy tilida mavjud emas, O'TILga ham kiritilmagan. Mahmud Koshg'ariy lug'atida u *to'ng et* ko'rinishida uchraydi [10; 443]. *To'nglamoq* (to'ng+la) so'zi hozir ham ayrim shevalarda pishgan go'sht (yoki go'shtli taom) tarkibidagi yog'ning sovuqda qotib qolishini anglatadi. Shuning uchun ushbu taomni tarixiylik va milliylik tamoyillariga mos ravishda *to'ng et* yoki *to'nglama* deb nomlash va adabiy tilga kiritish maqsadga muvofiqdir.

Eski o'zbek adabiy tilida arabchadan oligan *lison* so'zi turkiycha *til* so'ziga ma'nodosh sifatida qo'llangan. Xususan, Alisher Navoiy o'z asarlarida undan "til", "so'z" ma'nolarida foydalangan [18; 174], qolaversa, Navoiyning mashhur "Lison ut-tayr" ("Qush tili") dostoni tarkibida ham *lison* so'zi qatnashgan. Hozirgi paytda mazkur so'z arxaizmga aylangan. Lekin sistem tilshunoslik ehtiyojiga ko'ra, *til* va *nutq*dan farqlanuvchi tushuncha sifatida ("ma'lum bir til jamiyatning barcha a'zolari uchun ajdodlar tomonidan tayyor holga keltirib qo'yilgan, umumiy va majburiy, fikrni shakllantirish, ifodalash, uzatish va boshqa maqsadlar uchun xizmat qiladigan vosita (birlik)lar hamda ularning o'zaro birikish qonuniyatlarining ongdagi sistemasi") [19; 24] tilshunoslik atamalarini tarkibidan joy oldi.

Xulosa. Xullasa o'rnida aytish mumkinki, o'zbek tili tarixan eng boy tillardan biri hisoblanadi. So'zlar tarixi (etimologiyasi)ni bilish kishiga o'z tilining qadr-qimmatini teranroq anglashga yordam beradi. O'z davrida o'zbek (turkiy) tilidan boshqa tillar, xususan, rus tiliga juda ko'p so'zlar o'zlashgan. Sobiq sho'ro davrida bir qancha o'zbekcha so'zlarning iste'moldan chiqib ketishi (arxaiklashishi) va ko'plab ruscha so'zlarning o'zbek tiliga kirib kelishiga tildagi tabiiy ehtiyoj emas, ko'proq o'sha davrdagi siyosiy, ijtimoiy bosim sabab bo'lgan. Tildan noo'rin siqib chiqarilgan bunday so'zlarni qayta tiklash, shuningdek, zamonaviy tushunchalarni nomlashda imkon qadar o'zbek tilining tarixiy-tadrijiy taraqqiyotidagi zaxira boyligini ishga solish o'zbek tilining mustahkamligini, yashovchanligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Eskirgan so'zlarni nutqqa qayta olib kirish imkoniyati nisbatan past ekanligini hisobga olib, samaradorlik nuqtayi nazaridan ularni yangi nomlar yaratishning boshqa tiplaridan keyingi o'ringa qo'yish to'g'ri bo'ladi.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Хожиев А. Совет даврида ўзбек адабий тилининг тараққиёти. III жилдли. III жилд. Сўз ясалиши ва лексика. –Тошкент: Фан, 1988. – Б. 150.
2. <https://oz.sputniknews.uz/20231009/turkiy-sozlar-39620354.html>

3. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. В 4 т. Т 2 (Е – Муж) / Пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева. – 2-е изд., стер. – М.: Прогресс, 1986. – С. 286.
4. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. В 4 т. Т 4 (Т – Ящур) / Пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева. – 2-е изд., стер. – М.: Прогресс, 1987. – С. 18.
5. Маҳмудов Н. Ўзбек тилида ўзлашма сўзлар: меъёр ва миллийлик // Ўзбек тили ва адабиёти. – 2010, № 6. -Б. 4
6. Усмонов О., Ҳамидов Ш. Ўзбек тили лексикаси тарихидан материаллар (XIX асрнинг охири – XX асрнинг бошлари). – Тошкент: Фан, 1981. – Б. 39–284.
7. Бобомуродова Ш. Ўзбек тилшунослиги ривожига Элбекнинг роли: филология фанлари номзоди... дисс. Автореф. – Тошкент: 2002. – 14 б.
8. Фитрат А. Танланган асарлар. III жилд. Тошкент. – 2003. –Б. 23.
9. Навоий асарлари луғати. Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1972. – Б. 201.
10. Маҳмуд Кошғарий. Девони луғот ат-турк. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2017. – Б. 43.
11. <https://www.litres.ru/book/adib-ahmad-yugnakiy/hibat-ul-haqoyiq-69151117/chitat-onlayn/>
12. 1921-yil Til va imlo qurultoyining chiqarg'on qarorlari. Toshkent. – 1922. 37-bet.
13. Тўрахожаева А.Х. Мустақиллик шароитида ўзбек тили ижтимоий-сиёсий лексикасининг тараққиёти: Филол. фан. ном. ... дисс. автореф. – Тошкент: 2012. – 12 б.
14. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. II жилдли. I жилд. – Москва: Русский язык, 1981. – Б. 271.
15. Миртожиев М., Маҳмудов Н. Тил ва маданият. –Тошкент: Ўзбекистон: 1992. – Б. 68.
16. O'zbek tilining izohli lug'ati. VI jildli. I jild. – Toshkent: G'afur G'ulom, 2023. – B. 454.
17. Hasanov A.M. Adabiy tildagi leksik bo'shliqlarni to'ldirishda tarixiy so'zlardan foydalanish// O'zbekistonda xorijiy tillar. – 2023. – № 1 (48). – B. 32–35.
18. Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати. IV томлик. II том. – Тошкент: Фан, 1983. – Б. 174.
19. Mengliyev B. Hozirgi o'zbek tili (kirish, fonetik sath, leksik-semantik sath) / darslik. – Toshkent: Excellent Polygraphy, 2020. –B. 24.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 8 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).